

Dr. Dienes Dénes

Kálvin János élete, reformátori munkássága

Tanulóévek

Kálvin János (Jean Cauvin) a Franciaország északi részén lévő Pikardia tartomány Noyon városában született 1509. július 10-én. Kálvin családja jómódban élt, apja káptalani jegyző volt, mely tevékenységhez hozzátartozott a gazdaság kormányzása. Viszonya azonban megromlott a káptalannal, amikor meghalt (1531), éppen kiközösítés alatt állt. Kálvin népes családban gyermekeskedett, hat édestestvére és két féltestvére volt. Tizennégy éves koráig szülővárosában élt és tanult, ekkor Párizsba küldte apja tanulmányainak folytatására.

Noyon városa régi egyházi központ volt, püspöki székhely, katedrálisában kenték királlyá Nagy Károlyt 768-ban, Capet Hugót 987-ben.

A kollégiumi rendszerben működő párizsi egyetemen a *de la Marche* kollégiumba került, ahol kitűnő alapot kapott a latin nyelvben, amit oly könnyed eleganciával használt későbbi pályafutása során. Néhány hónappal később a *Montaigu* kollégium diákja lett. Ennek az intézménynek rettentően rossz híre volt. Rabelais, a neves humanista azt írta róla, hogy „a mórok és tatárok gályarabjai, a gyilkosok a tömlőcben... sokkal jobb bánásmódban részesülnek, mint a növendékek ebben az úgynevezett kollégiumban”. A testi fenytés durva volt, az étkezés silány. „A büntetésből kiszabott korbácsütéseket hóhér kezéhez illő kemény szigorral osztották ki. A kollégium igazgatója mindannyiunkból szerzetest akart nevelni, és hogy megszokjuk a böjtölést, egy falat húst sem adott nekünk”¹ – emlékezett vissza itteni éveire Erasmus. Kálvin minden bizonynal itt szedte össze gyomorbaját, ami későbbi élete során annyiszor kínozta. S talán kedélyére nézve is maradandó hatást gyakorolt ennek az iskolának nyomasztó légköre. Bizonyos, hogy már itt kínzó fejförgöcsök gyötörték, igen sokat böjtölt, méghozzá nem is kényszerből, hanem önként. Keveset beszélt, nem kereste mások társaságát, komoly vagy talán egyenesen komor tizenéves ifjú volt. Egész életében rendkívül tartózkodónak bizonyult érzelmeinek kimutatásában.

¹ Mindkét idézet: Cadier, Jean: *Kálvin. Egy ember Isten igájában*. Budapest, 1980. 15. o.

A különböző osztályok tananyagát feltűnően gyorsan sajátította el. Már ekkor kitűnt széles körű olvasottságával, valamint páratlan emlékezőtehetségével. Tulajdonképpen bölcsészhallgató volt, aki előbb logikát tanult, mintegy bevezetésül Arisztotelész filozófiájának tanulmányozásához, azután pedig filozófiát, ide értve a teológia alapjait is. Párizsi tanulmányait talán 1526–28 között fejezhette be. Tanulóéveinek kronológiája bizonytalan.²

Mindenesetre válaszut elé érkezett, s apja döntése nyomán, aki korábban papnak szánta, mégsem teológiát, hanem jogot kezdett tanulni Orléans-ban, mivel Párizsban csak egyházjogot adtak elő. *„Atyám engem – így szól maga – még gyenge gyermekkoromban a teológiára szánt. Midőn azonban látta, hogy a törvénytudomány a maga művelőit széltire kincsekkel gazdagítja; ennek reményében szándékát hirtelen megváltoztatta. Így történt, hogy én a bölcsészet tanulását félben hagyva a törvénytudomány pályájára léptem, amellyen, hogy atyám akarátának engedelmessé vájak, hű szorgalommal előhaladni igyekeztem, de az Isten az ő gondviselésének titka szerint pályámnak végül más irányt adott.”³*

Orléans-ban kiváló professzorok tanítottak, közülük a legnagyobb hatást Melchior Wolmar gyakorolta Kálvinra. Wolmar ebben az időben már a lutheri reformáció eszméinek a követője volt. Nem bizonyos azonban, hogy Kálvin meghatározó indíttatást kapott volna tőle a reformáció üzenetének befogadására, noha feltételezhető, hogy evangéliumi meggyőződése Kálvin előtt nyilvánvaló volt. Hiszen Wolmarral baráti kapcsolatba került, tőle magánúton görögöt tanult.

Tanulmányi ideje alatt többször tartózkodott távol Orléans-tól. 1529-ben Bourges-ba ment, az ottani egyetemre, ahol valamivel több mint egy évig tanult. Mindkét egyetemen elsősorban a humanizmus szelleme volt rá döntő hatással. Azt a filológiai igényességet, ami oly jellemző későbbi kommentárjaira, ezeken az egyetemeken sajátította el.

Orléans-ban nem is jogi, hanem humanista jellegű munkát kezdett el, amit Párizsban fejezett be 1531-ben. Értekezést, kommentárt írt a neves római filozófus, Seneca *De Clementia* című művéhez. Majd ismét visszatért Orléans-ba, ahol befejezte tanulmányait és 1533-ban valószínűleg megszerezte a jogi doktorátust. Még ebben az évben ismét a fővárosban találjuk, ahol az egyetemen, november 1-jén Nicholas Cop, az egyetem új rektora, évnitó beszédében az egyház szükségyszerű megújulásáról értekezett. A beszéd nagy felháborodást keltett, Copot a parlament (legfőbb bírói testület) elé idézték, menekülnie kellett Párizsból. Kálvin is jónak látta, ha távozik, bár egy hónap múltán visszatért a fővárosba.

Feltételezések szerint Kálvinnak köze volt az évnitó beszédhez (később ugyanis iratai között ott volt a másolata), de az is lehetséges, hogy távozásának inkább az volt az oka, hogy a lutheranizmus gyanújába került emberek után nyomoztak a hatóságok az egyetemi botrány következtében.

² McGrath, Alister E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*. Budapest, 1996, Osiris, 66. o.

³ Révész Imre: *Kálvin élete és a kálvinizmus*. Debrecen, 1909, 316. o.

Az evangélium szolgálatában

Kálvin 1533 őszt követően sokat utazott. Előbb hazlátogatott Noyonba, majd onnan Saintonge-ba, s ami ezeknél fontosabb, barátja (Luis Du Tillet) hívására Anguleme városába érkezett, ahol néhány hónapot töltött 1534 folyamán. Du Tillet egyházi ember volt, Claix plébánosa, kitűnő könyvtárral felszerelve. Kálvin itt elmélyítette teológiai ismereteit, miközben barátját görög nyelvre tanította. Időközben ellátogatott Nerac városába, ahol Navarrai Margit oltalmába vette az üldözött humanistákat. A királynő lelkesedett az evangéliumi tanokért. Innen Kálvin hazautazott és 1534 májusában lemondott egyházi javadalmáról. Ez után Párizs következett, ahol találkozni kívánt egy spanyol orvossal, Miguel Servettel, akinek 1531-ben kiadott, a Szentháromságot tagadó művét elolvas-ta, s a szerzővel, hogy megváltoztassa nézeteit, vitatkozni kívánt. Servet azonban nem jelent meg a találkozón. Párizs után Poitiers és Orléans következett. Itt némi nyugalma volt Kálvinnak, mert az előszó tanúsága szerint itt megírta első teológiai művét, amely azonban csak 1542-ben jelent meg. A mű címe: *Psychopannychia* (A lélek ébrenléte). „Értekezés, amely bebizonyítja, hogy a lélek, miután elhagyja a testet ébren marad, ellentétben néhány tudatlan tévelygéseivel, akik úgy vélik, hogy alszik az utolsó ítéletig.”⁴ 1534 végén Kálvin elhagyta Franciaországot, Bázélbe utazott.

A Kálvin-életrajzok általában külön foglalkoznak megtérésének idejével. Többnyire találgatások nyomán haladnak, mert maga Kálvin nem mondott az időpont tekintetében közelebbit. A hagyomány tudni véli, hogy már joghallgató korában prédikált a reformáció szellemében Bourges városában. Valószínű, hogy 1533–34 folyamán kereste azok társaságát, akik az egyház reformációjának meggyőződéses hívei voltak. Bizonyos, hogy amikor Bázélbe indult, már az evangélium szellemében kívánt élni, szemben a középkori vallásosság gyakorlatával. Megtérésének időpontja bizonytalan, elégedjünk meg tehát valómásával, amelyben nem az idő, hanem a szuverén Isten kegyelmes tette a hangsúlyos. „És ámbár kezdetben oly erősen voltam kötve a pápista babonákhoz, hogy igen nehéz volt visszahúzni engem e mély mocsárból, egy hirtelen megtérés által Isten leigázta szívemet.”⁵ „Én, Uram, amint gyermekkoromból felserdültem, [azóta] mindig a keresztyén hitet vallom. Azonban kezdetben magáról a hitről csak annyit tudtam, mint ami akkor általában el volt terjedve. A Te ígéret, melynek világosító lámpás gyanánt kellett volna tündökölnie minden népek előtt, eloltották, vagy legalább homályba burkolták előttünk. [...] Lelkem már úgyis kész volt a komoly elmélkedésre. E pontnál pedig mint egy fényzőn áradt rám, s átláttam, hogy a tévedések minő szemétdombján fetrengtem, s mennyi mocsok, folt éktelenített el. Megismertem a nyomorúságot, melybe estem. Ez is megrendített, de még inkább megrázott, mikor feltárult előttem az örök halál, mely elnyeléssel fenyegetett. S ekkor, mint kötelességem parancsolta, első lépésem az volt, hogy miután előbbi életemet nyögve s jajgatva kárhoztatám, a Te utadra tértem. S most, Uram,

⁴ Cadier, Jean: i. m. 49. o.

⁵ Bevezetés a Zsoltárokhoz. Cadier, Jean: i. m. 35. o.

mit tehetek én nyomorult egyebet, mint hogy esedezzem színed előtt s kérejelek, hogy ne vonj számadásra azon borzasztó hűtlenségért, melyet igédde szemben elkövettem, s melyből egyszer már csodálatos jóságodhoz képest megmentettél.”⁶ Kálvin, Lutherhez hasonlóan, későbbi visszaemlékezései során úgy látta, hogy az evangéliumi hit pontszerű spirituális eseményben törte át a régi vallás kereteit. Ez a tény azonban minden bizonnyal egy korábban elindult folyamat végső, döntő élménye volt.

Az *Institutio*

1534. október 17-én éjszaka Párizsban megjelent egy röpirat, amelynek példányait a város több pontján kifüggesztették. Jutott a király szobájának ajtajára is. A tartalma meglehetősen radikális hangnemben szólalt meg: „Igaz tanítások a pápás mise szörnyű, mérhetetlen és elviselhetetlen tévelygéseiről... Ó, ti becstelének és megvetésre méltók, lehet-e ez az Úr Jézusnak, az Isten Fiának teste? Megehetik őt egerek és pókok? Ó nyomorultak, ha semmi más rossz nem lenne pokoli teológiátokban, csak az, amit tisztelet nélkül mondtok Jézus drága testéről, akkor is tüzes máglyát érdemelnétek, hiszen ti vagytok a legádázabb istenkáromlók és eretnekek, akiket a föld valaha is hordott a hátán.”⁷ Az uralkodó, I. Ferenc, a magát „legkatolikusabb” jelzővel illető király éktelen haragra gerjedt, szörnyű megtorlási hullámot indított el. A főváros rendjét felforgató eseményekre, többek között gyűjtogatásokra is sor került, nem lehetetlen, hogy provokációs célból. I. Ferenc ugyanis, akinek szüksége volt egyes reformációpárti német fejedelmek szövetségére V. Károly császárral szemben, propagandájában azt híresztelte, hogy a felforgatók valójában anabaptisták, a véres üldözés ellenük, és nem az evangélium igaz követőivel szemben folyik. Ne feledjük, hogy ezekben a hónapokban szerte Európában mindenki Münster ostromáról, az ottani „anabaptista királyság” szörnyűségeiről beszélt. Az anabaptizmus vádjával könnyen igazolni lehetett a reformáció franciaországi híveinek üldözését.

Feltehetőleg összefüggés volt az üldözés és Kálvin emigrációja között. 1535 januárjában érkezett meg a biztonságot nyújtó svájci városba, Bazelba, ahol Lucianus álnéven (a Calvinus anagrammája) tartózkodott egy ideig. Az egykor virágzó humanista központ fénye ekkorra már elhalványult, Erasmus ugyan visszatért ide, de már nagybeteg volt, 1536 júniusában meg is halt. Kálvint nem is a humanisták társaságának jelenléte foglalkoztatta, sokkal inkább az otthonról érkező hírek. Itt értesült arról, hogy az üldözés során sokakat, közöttük 1535 februárjában barátját (Etienne de la Forge) máglyán megégették. Ezek a hírek mélyen megrázták, ugyanakkor felháborodott azon, hogy az evangélium követőit anabaptizmus vádjával végzik ki. Első teológiai művét az anabaptisták ellen írta (*Psychopannychia*), most ismét tollat ragadott, hogy a reformáció francia híveiről elhárítsa az anabaptizmus és általában az eretnekség vádját.

⁶ Sadolet bíboros levele a genfi tanácshoz és népéhez Kálvin válaszával 1539. Fordította Ladányi Pál. Pápa, 1909. 58, 61. o.

⁷ Cadier, Jean: i. m. 53–55. o.

Munkájával 1535 augusztusában készen volt, noha az nyomtatásban csak 1536 tavaszán hagyta el a sajtót. A 15×10 cm méretű könyv 519 oldal terjedelemben, *Institutio Religionis Christianae* címmel jelent meg. Az ajánlást a szerző I. Ferenc királynak címezte. Bizonyára hitelt adhatunk azoknak a vélekedéseknek, melyek szerint az uralkodó soha nem olvasta el. Viszont megtették ezt sokan mások, s a mű az írónak egy csapásra nagy hírnevet szerzett.

Genf – előszőr

Kálvin, miután elkészült az *Institutio* kéziratával, Itáliába utazott, Ferrarába. A ferrarai hercegi udvar a francia menekültek gyülekezőhelyének számított. Itt tartózkodott Clément Marot költő is, aki majd fontos szerepet játszik a genfi zsoldár megszületésében. A navarrai herceg felesége, Renée (Renáta) Navarrai Margit unokatestvére volt, a protestánsok támogatójaként tartották nyilván, s az is volt. A hercegnővel Kálvin haláláig levelezett.

Időközben felfüggesztették a reformáció híveinek üldözését Franciaországban, Kálvin kihasználta az alkalmat és hazatért. 1536 júniusában fivérére bízta a noyoni családi ügyek intézését, majd Strassbourg felé vette útját. A francia király és a német császár között dúló háború hadszíntérré változtatta a szokásos utat, ezért Kálvinnak kerülnie kellett, s ez az útvonal Genf városán vezetett keresztül.

Genf a katolicizmus mellett kitartó Savoyai hercegség szomszédságában feküdt, ami meglehetősen kényessé tette a város helyzetét. Német kereskedők a harmincas évek legelején reformációs irodalmat hoztak a városba. A helyi templomokban olyan plakátok jelentek meg, amelyek Luther szellemében követelték a reformációt. Guillaume Farel Bern támogatását élvezve érkezett Genfbe 1532-ben, s prédikációi jelentős hatással voltak a polgárokra. 1533-ban újabb reformátor, Pierre Viret kezdte meg munkáját a városban. A városi tanács 1535 nyarán eltörölte a katolikus szertartásokat. A genfi püspök kiátkozta a várost, a hozzá hű papság és lakosság megkezdte a kivándorlást a helységekből. A reformáció bontakozása később sem volt zavarmentes, Viret-t például megmérgezték, de túlélte, súlyos összetűzések voltak Genfben, ráadásul 1536 elején Savoya fegyveresen beavatkozott. Nyilvánvalóvá vált, hogy Genf függetlensége és a reformáció szoros összefüggésbe került egymással, mert a város szövetségese az 1528 óta evangéliumkövető, komoly katonai erőt felmutató Bern volt. Ez a szövetség megmentette Genf szabadságát, viszont Bern elvárta szövetséges társától, hogy maradjon meg az egyház megújításának útján. A berni katonai segítség győzelemre segítette Genfet Savoyával szemben, a belső feszültség azonban továbbra is válságot okozott a genfi polgárok köztársaságában. Ebbe a politikai és gazdasági gondokkal küzdő városba érkezett 1536 júliusában a 25 éves Jean Cauvin, francia menekült.

Mindössze az éjszakát óhajtotta Genfben tölteni, de valamelyik ott időző ismerősével találkozott, s az értesítette Farel ottlétéről, aki felkereste és kérte, hogy legyen segítségére a város reformációjában. Kálvin mentegetőzött, emlegette ifjú voltát, és hogy még tanulni szeretne, nyugalmat óhajt. Farel azonban ellentmondást nem tűrő akarattal vette rá, hogy Genfben maradjon:

„Ha te jobban keresed magadat, mint Krisztust, akkor az Úr megátkozza a te tanulmányodat és nyugalmadat.”⁸ „Mélyen megráztak és megindítottak ezek a szavak, annyira, hogy feladtam tervezett utamat”⁹ – emlékezett vissza később maga Kálvin.

Genfben nem kapott azonnal semmilyen hivatalos tisztséget, noha Pál apostol leveleit magyarázta a Szent Péter-templomban. A várostól csak 1537 februárjától nyert némi fizetést. Helyzetére jellemző, hogy a tisztviselő, aki kiutalta számára az illetményt, még a nevét sem tudta, ehelyett azt írta a nyilvántartásba: az a francia (ille gallus). A lelkészek előtt viszont szinte azonnal megerősítette tekintélyét. Ugyanis az 1536 októberében lezajlott lausanne-i hitvitán az egyházatyák iratainak olyan magas fokú ismeretéről tett tanúbizonyságot, ami lenyűgözte őket.

Az ifjú Kálvin

„Genfben maradtam Farel Vilmosnak nem annyira tanácsára vagy intésére, mint rettenetes kényszerítésére, mely olyan volt, mintha csak az Isten az égből a maga rettenetes karjával, erővel ragadott volna meg engemet.”

1537 elején a lelkészek benyújtottak a tanács elé egy tervezetet az egyházi élet szabályozásáról. Elgondolásuk szerint az úrvacsorát minden vasárnap ki kellene osztani, de a „nép alkalmatlanságára” való tekintettel mégis csak havonta ajánlják a kiszolgáltatását ennek a szentségnek. Azt nem volna szabad abban részesíteni, aki botránkoztató életet él, azaz be kell vezetni a kiközösítés gyakorlatát. Már ebben a tervezetben körvonalazódott a presbiteri tisztség kialakításának igénye. Igaz, hogy a lelkészek a választás jogát erre a tisztre átengedték a világi hatóságnak, viszont az így létrejött testület működését attól elválasztva, függetlenül képzelték el. A szabályzat ajánlotta a zsolnárok éneklését az istentiszteleten, valamint a gyermekek oktatását a hit alapvető kérdéseiben, s az ebben való jártasságukról nyilvános vizsgán tegyenek majd bizonyágot (a konfirmáció ősfomája). Szerepelt még a házasságkötés bizonyos feltételeinek a szabályozása is a cikkelyekben. A lelkészek azt kívánták, hogy minden polgár kötelezze el magát a szabályzat betartására, bizonyos hűségnyilatkozat formájában.

A tanács elfogadta a tervezetet és határozatot hozott annak bevezetéséről, ideértve az eskü formájában letett hűségnyilatkozatot is. A polgárság egy része azonban nem engedelmeskedett. Miután a vezető lelkészek nem voltak jogokkal felruházott polgárok, mindössze megtűrt menekültek, a tervezet ellen tiltakozók kihasználták a polgárság jelentős részének ellenérzéseit a „franciákkal” szemben. Hangoztatták, hogy a szabad genfi polgárok nyakába ne tegyenek az idegen menekültek súlyos igát. A város vezetése engedett a nyomásnak és nem engedélyezte az úrvacsorától való eltiltást, a kiközösítést, hanem az

⁸ Pruzsinszky Pál: *Kálvin János életrajza*. Pápa, 1909. 224. o.

⁹ McGrath, Alister E.: i. m. 109. o.

úrvacsorához járulás lehetőségét korlátlanul a személyes jogok közé sorolta. Meghatározta, hogy ezt a sákramentumot – ahogy Bernben is gyakorolják – évente csak négyszer szabad kiosztani. Ezzel egyértelművé tette, hogy az egyház belső ügyeiben is magának igényli a döntéshozatal gyakorlását. A feszültséget tovább növelte, hogy a választások során a Kálvinék ellen agitáló ellenzék többségbe került a város vezetésében. Hamarosan érvényt kívántak szerezni annak a törvénynek, hogy a lelkészekre büntetés vár, ha beleavatkoznak a politikai ügyekbe. Ha tehát a szertartások kérdése a politikai vezetés hatáskörébe tartozik, akkor politikai ügyként kezelendő, következésképp a lelkészeknek egyetlen lehetőségük marad: engedelmeskednek.

Ezek az események meglehetősen nehéz helyzetbe hozták a lelkipásztorkat. Súlyosbította a problémát, hogy Bern városa politikai függőségbe akarta vonni Genfét, s első lépésként az egyházi élet területén kívánta meg a berni rendtartás bevezetését (így azután a szertartások kérdése valóban politikai ügy lett). Kálvin kinyilvánította, hogy „külső, lényegtelen dolgokról” (adiaforon) lévén szó, nem látja akadályát a szertartási változtatásoknak, de azt kérte, hogy a tanács engedje át a döntést az egyháznak, s várja meg a hamarosan üléselő zürichi zsinat határozatát. A „Bern-barát” politikai vezetés azonban nem vette figyelembe Kálvin felvetését, hanem 1538 márciusában megszavazta a keresztelő kutak használatát, a kovásztalan kenyeret az úrvacsorában, a húsvét, az áldozóc süttörtök, a pünkösöd, a karácsony és egy Mária-ünnep megtartását. (Genfben addig csak a vasárnapot ünnepelték.) Az ellentmondó lelkészeket tiltották a prédikálástól. Caraud, a vak prédikátor nem engedelmeskedett, ezért bebörtönözték. Kálvin és Farel tiltakoztak, de nem értek el semmilyen eredményt. Ezért 1538 húsvét ünnepén (április 21.) mindketten megtagadták az úrvacsora kiosztását, mert „az oly szent misztérium profanizálása lenne”,¹⁰ ha ilyen körülmények között kiszolgáltatnák a szentséget. Két nappal később a város vezető testületei azt a döntést hozták, hogy a három lelkipásztor – Caraud, Farel és Kálvin – három napon belül hagyja el Genfét.

Strassbourg

Kálvin Bázélba költözött, úgy tűnt, hogy visszavonulhat a közélettől és csupán a tudománynak élhet. Júliusban azonban Martin Bucer meghívta Strassbourgba, amit vonakodva ugyan, de szeptemberben elfogadott. A város német település volt, de rendelkezett egy elég jelentős francia kolóniával. Kálvin ennek a közösségnek lett a lelkipásztora. 1538. szeptember 8-án mondta el beköszöntő prédikációját a Szent Miklós-templomban.

Strassbourg messze jelentősebb város volt Genfhez viszonyítva. Kereskedelmi utak csomópontjában feküdt, gazdasági és kulturális központnak számított. Reformátorai – Martin Bucer, Wolfgang Capito, Johann Sturm – az evangéliumi megújulás alternatív útját járták, amennyiben a korban szokatlan türelemmel viseltettek a reformáció irányzatait tekintve. A városban viszonylagos békében éltek együtt a lutheránusok, zwingliánusok és anabaptisták.

¹⁰ Cadier, Jean: i. m. 83. o.

A münsteri események hatására ugyan változott ez a helyzet valamelyest, ezzel együtt Strassbourg egy sajátos szigete volt a reformációnak.

Kálvin tanított az itteni akadémián, átdolgozta az *Institutiót* (1539), majd lefordította latinról francia nyelvre (1541). Elgondolhatjuk, milyen intenzíven dolgozhatott, mert ugyanekkor kiadta a *Római levél magyarázatát* (1539), szerkesztett egy zsoltár-gyűjteményt – maga is szedett versbe hét zsoltárt –, megírta és közrebocsátotta a *Rövid értekezés az úrvacsoráról* című művét (1541).

Mindemellett arra is volt gondja, hogy az őt száműző genfiak segítségére siessen. Sadoleto bíboros, igen művelt bölcsész főpap 1538-ban a genfiaknek levelet írt, s érveivel a római egyház keretei közé való visszatérés reális veszélyét idézte elő. A továbbra is meglehetősen feszültségben élő város a berniek segítségét kérte, ők viszont Kálvinhoz folyamodtak, ami az ő széles körben ható teológusi tekintélyét világosan mutatja. *Válasz Sadoletónak* című művében Kálvin sikeresen vette védelmébe a reformáció eszméit.

Ugyanakkor rengeteg tapasztalatot szerzett az egyházszerzés és -igazgatás területén. Kálvin Strassbourgban megfigyelhette a négy tisztség – lelkipásztor, tanár, diakónus, presbiter – köré szervezett gyülekezetet, melynek mását később minden erejével igyekezett kialakítani Genfben. Láthatta azt a gyakorlatot is, hogy az úrvacsorával való éléshez egyházfegyelmi eszközök is kötődtek, s hogy miként használták a kiközösítés fegyverét. Az itteni liturgia szintén mintául szolgált számára. A kálvini istentiszteleten oly jellegzetes bűnvalló könyörgés strassburgi eredetű. „Ami a vasárnapi istentiszteletek rendjét illeti, a strassburgi gyakorlatot vettem alapul és túlnyomó részben ahhoz igazodtam”¹¹ – nyilvánította ki később ő maga.

Strassbourgban Kálvin folyamatos vitában állt az anabaptistákkal. Számosan kereszteltették meg a gyermekeiket az ő érveinek hatására. 1540-ben polgárjogot kapott a városban, nemsokára megházasodott. Felesége Idolette de Bure, egy anabaptistából Kálvinnak köszönhetően reformátussá lett férfi özvegye volt. Fiuk kéthetes korában meghalt, Idolette 1549-ben elhunyt, első házasságából származó két gyermekét Kálvin nevelte.

Strassburgi évei során Kálvin négy alkalommal hitvitán is részt vett. Egy ilyen út során Frankfurtban, 1539-ben találkozott Melanchtonnal és életre szóló barátságot kötött vele. Lutherrel sosem találkozott személyesen, és műveivel sem tudta elnyerni rokonszenvét. Kálvin viszont igen nagyra tartotta, „zseniális embernek” nevezte, Krisztus kiváló szolgáját látta benne.

Genf újra és most már halálig

Genfben időközben megváltozott a politikai helyzet. Bern városával egyre inkább megromlott a viszony, s a polgárságon belül azok befolyása kezdett érvényesülni, akik a reformátorok visszahívását kívánták. Már 1540-ben puhatólítottak Strassbourgban Kálvin szándéka felől, a következő évben pedig vissza is hívták. Ahogy már megszoktuk tőle, Kálvin vonakodott, úgy nyilatkozott, hogy Genf számára olyan kereszt, amelyen naponta ezerszer kellene meghalnia.

¹¹ Cadier, Jean: i. m. 88. o.

Ennek ellenére 1541 szeptemberében visszament az öt elüldözött városba. Visszatérésével kapcsolatban írta Farelnek – aki maga is sürgette barátját erre a lépésre – a híres, később jelmondatává lett vallomást: „Szívemet áldozatul ajánlom Istennek”.¹² A következő vasárnap felment a szószékre, és folytatta a Szentírás magyarázatát annál a fejezetnél, ahol száműzetésekor abbahagyta.

1541 októberében Kálvin benyújtotta a tanácshoz az egyházi rendtartás tervezetét. Ahogy ezt strassbourgi tapasztalatai alapján helyesnek ítélte meg, négy szolgálatot állapított meg a reformált egyházban. 1. A *lelkipásztort* a lelkészek testülete választotta. Meghívás után ez a közösség megvizsgálta a jelöltet elméleti felkészültsége, gyakorlati képességei és erkölcsé vagy jelleme tekintetében. Majd ajánlotta a tanácsnak, s ha az illető megerősítést nyert, bemutatták a gyülekezetnek. A lelkészek hetenként tartottak értekezletet (kongregáció). Ez egyszerre volt az erkölcs, tanbeli ellenőrzés és a tanulás alkalma. Nem lehetett lelkész az, akire bármilyen, a polgári törvényekbe ütköző vétség rábizonyult. Az igehirdetés mellett kiemelt feladatuk volt a gyermekek tanítása a kátéra minden vasárnap délben, valamint a betegek látogatása. 2. A *tanítókon* Kálvin nem a gyermekek oktatását végzőket értette, hanem inkább a teológiai tanárokat. Ezért tartotta lehetségesnek az átmenetet ebből a tisztségből a lelkipásztorságba. A tisztséggel kapcsolatban teológiai iskoláról beszél, amelyben az Ó- és Újszövetséget tanítják. 3. A *presbiterek* (vének, 12 laikus férfi) az egyháztagok életét felügyelték. A lelkészekkel együtt ők alkották a *konzisztóriumot*. Nem a gyülekezet választotta, hanem a polgári hatóság delegálta őket saját soraiból: kettőt a kis-tanács, négyet a hatvanak tanácsa, hatot a kétszázak tanácsa. „Kötelességük – így szól a tervezet – mindenkinek életmódját figyelemmel kísérni, barátságosan meginteni azokat, akiknek buzgósága megapad, meginteni azokat, akik rendetlenül élnek. Ha szükségesnek látszik, a tagok [a konzisztóriumnak] jelentést tesznek a dolgról, mely aztán együttesen intézkedik a javítás érdekében.”¹³ Kálvin a konzisztóriumot szánta az egyházfegyelem gyakorlására, az úrvacsorától való eltiltás (kiközösítés) büntetésének kiszabására. Viszont a rendtartás hangsúlyozta, hogy a vétkeket előbb négy szemközt meg kell inteni, csak a megátalkodottak ügyét kell a konzisztórium elé hozni. „Mindez annyi mérséklettel menjen végbe, hogy ne legyen benne semmi sértő, legyen pedig az egész a bűnösöknek gyógyszere.”¹⁴ 4. A *diakónusok* feladata a szegénygondozás, a betegek ápolása volt a kórházakban.

A házasságot bármelyik istentiszteleten meg lehetett kötni – ha nem volt úrvacsoraosztás – prédikáció előtt (Genfben mindennap volt igehirdetés). A temetésről úgy rendelkezett a rendtartás, hogy legyen egyszerű, tisztességes, babonás szokásoktól mentes.

Kálvin az egyházi rendtartással egyértelművé óhajtotta tenni, hogy az egyház kormányzása nem a világi hatóság feladata. A genfi elöljáróság azonban – mint minden politikai hatalom akkor – nem kívánta kiengedni hatásköréből ezt a területet sem. A presbiterek delegálása a konzisztóriumba világosan jelezte ezt a politikai akaratot. Az úrvacsoraosztást továbbra sem engedélyezte több-

¹² Cadier, Jean: i. m. 98. o.

¹³ Pruzsinszky Pál: i. m. II. köt. 14. o.

¹⁴ Pruzsinszky Pál: i. m. II. köt. 15. o.

ször a hatóság, csak évente négyszer. Igen beszédes azoknak a jegyzeteknek a sora, amelyeket a tanács tagjai fűztek a tervezet egyes pontjaihoz. A „vének” (presbiterek) szót például a „tanács megbízottai” kifejezésre változtatták; a lelkészek választásánál az „előzetes beleegyezés” jogát igényelték, már a meghívás esetében; nem engedték meg, hogy a lelkészek beiktatását kézzátétellel gyakorolják; a kiközösítésről szóló pontot teljesen átdolgozták úgy, hogy a végérvényes ítélet és büntetés mindig a világi hatóság kezében maradjon. Ezt azután Kálvin gyakori tiltakozása ellenére végre is hajtották folyamatosan. Egyébként a konzisztórium ülésein kivétel nélkül valamelyik tanács tag elnökölt, 1561-ig pálcával a kezében, mellyel a világi hatóság felügyeleti jogát demonstrálta. (Mindezekre azért kell felhívni a figyelmet, mert vannak „történeti munkák”, amelyek a konzisztóriumot „Kálvin diktatúrája” eszközének tekintik, sőt azt a képtelenséget is lehet olvasni e testülettel kapcsolatban, hogy halálos ítéleteket hozott.¹⁵) Azt sem szabad ugyanakkor elhallgatnunk, hogy Kálvin „egyházalkotmánya” a közvélekedéssel ellentétben egyáltalán nem volt demokratikus.

A kiközösítés egyházi fenyték volt. Azzal, hogy a hatóság lényegében saját hatáskörébe utalta annak megerősítését, polgári büntetéssé vált. Így éppen azt a jellegét veszítette el, aminek érdekében létrehozták: „legyen pedig az egész a bűnösöknek gyógyszeré”. Ugyanakkor számos alkalommal a genfi polgárok is tiltakoztak a konzisztórium döntései ellen, nem ismerték el annak illetékeségét és a tanácshoz fellebbeztek. A konzisztórium pedig igen gyakran olyan ügyekkel is foglalkozott, amelyekben tulajdonképpen nem lett volna illetékes. Ebből a zavaros helyzetből adódó viszályok folyamatosan jellemezték a genfi közéletet.

Kálvin nem volt népszerű. Általában nem vette figyelembe sem az embéri tekintélyt, sem az érzékenységet. Ráadásul egyre súlyosbodó egészségügyi problémái türelmetlenné és sértődékennyé tették. Igehirdetései kemény hangvételűek voltak, a személyes konfliktusokban csak ritkán mutatott nagyvonalúságot. Személyiségének talán a legjellemzőbb vonása az „alkumentes szigorúság”¹⁶ volt. Minden erejével a lelkipásztori tekintély megszilárdításán fáradozott. Ez még akkor is sok feszültséget okozott, ha nem öncélú küzdelem volt, hanem az egyház autonómiájának kiharcolása érdekében történt, s még inkább azért, hogy a Szentírásban gyökerező életszentség kiterjedjen a társadalom egészére, az egyéni életben éppen úgy, mint a közösségiben. Kálvin káromlást látott minden olyan megnyilvánulásban, ami ellenkezett Isten törvényével akár az egyes emberek, akár a társadalom életében. Aki Isten törvénye ellen vétett, az magát Istent sértette meg, s az ilyen vétetek mindennél súlyosabban esett latba (Kálvin ezzel a nézetével nem állt egyedül a maga korában). Ugyanakkor túlságosan is meg volt győződve arról, hogy minden tekintetben hűséges Isten akaratához, s ha ellentmondásba került valakivel teológiai kérdésekben, arra úgy tekintett, mint Isten akaratának megvetőjére. Kálvin semmiképpen sem akart politikai tisztséghez jutni Genfben. Meggyőződése szerint ugyanis az állami berendez-

¹⁵ *Magyar Nagylexikon*, V. kötet, Budapest, 1997. 44. o. Ez a szócikk számos egyéb hamis adatot közöl tényként. Csak remélni lehet, hogy ez kivétel, és a lexikon egyébként megbízható.

¹⁶ Chadwick, Owen: i. m. 83. o.

kedésben és a kormányzásban Isten van jelen, még hozzá egyrészt felkent szolgálói, a lelkipásztorok révén, másrészt a polgári hatóságban magában, mely végső soron szintén tőle ered. Az előbbi gyakorlásához kötődött a lelkipásztori tekintély, ami tulajdonképpen Isten igéjének a tekintélye volt. Két évtized alatt sikerült megszilárdítania azt a szellemi tekintélyt, amiért harcolt, de nem külső, politikai támogatással. Ellenkezőleg: a politikai támogatást élete utolsó éveiben azért nyerte el, mert céltudatossága, lenyűgöző szellemi ereje, következetessége győzedelmeskedett. „Szellemissége mély lenyomatot hagyott Genfen; és az innen induló kálvinistákat, bárhova kerültek is, olyan összeszedettség és tiszta szemléletmód jellemezte, amelyekkel sem a lutheránusok, sem az anabaptisták, sem az anglikánok nem rendelkeztek.”¹⁷

Kálvin népszerűtlenségének és az őt körülvevő jellemző állapotoknak összefüggéseit két eseményen keresztül elég jól megérthetjük. Jacques Gruet 1547. június 27-én egy plakátot függesztett ki a Szent Péter-templom szószékére. A szöveg, amellyel hogy válogatott durvaságokkal illette Kálvint, halállal fenyegette meg őt és a vele egyetértő lelkészeket. Gruet-t, aki genfi polgár volt, tekintélyes család sarja, letartóztatták. Házában különféle iratok kerültek elő, melyek – ma így mondanánk – meglehetősen beteg személyiség képét festették a szerzőjükről. A tanács azonban, zavaros iratai alapján, felforgatót, sőt összeesküvőt látott a szerencsétlen emberben és lefejeztette. Napjainkban legfeljebb pszichiátriai kezelésre utasítanák Gruet-t, a XVI. századi Genfben azonban a béke és a rend potenciális ellenségeként kezelte a hatalom, s mint ilyet – a társadalom érdekében – fizikailag megsemmisítette. A közvélemény meg volt arról győződve, hogy Gruet Kálvin szigorú rendjének az áldozata.

Pierre Ameaux esete is tanulságos. Ő is tekintélynek örvendett a városban, tagja volt a kétszázak tanácsának, ugyanakkor zűrös családi élet nyomasztotta, amennyiben feleségét életfogytig tartó börtönre ítélték szexuális kicsapongások miatt. Ráadásul egzisztenciálisan érintette a szigorú közéleti szabályok bevezetése – amelyeknek szerkesztésében, a tanács kérésére, Kálvin (mint jogász!) döntő szerepet vállalt –, mert kártya- és szerencsejáték-készítő volt. Egy baráti vacsorán, ittas fővel szidalmazni kezdte Kálvint, többek között hamis tanítónak nevezte. Társaságából valaki feljelentette, és a tanács perbe fogta. Kálvin kezdetben nem tulajdonított nagyobb jelentőséget az ügynek, mert – mint mondta – Ameux nyilvánvalóan részeg volt. Még a börtönben is meg akarta látogatni, hogy személyesen tisztázzák a dolgot, de nem kapott rá engedélyt. Amikor viszont a tanács olyan ítéletet hozott, miszerint elég lesz, ha a vétkes zárt körben bocsánatot kér, Kálvin felháborodott és kijelentette, hogy sem ő, sem a lelkészek nem prédikálnak, amíg nyilvános elégtételt nem kap. Végül az a döntés született, hogy Ameux egy ingben, mezítláb, fáklyával kezében a törvényszolga által vezetettve menjen keresztül a városon, majd a főtéren letérdepelve, hangos szóval kérjen bocsánatot. Tévedés lenne ebből Kálvin kicsinyességére, bosszúálló természetére következtetni. Őt az háborította fel, hogy a városi elöljáróság lényegében el akarta tussolni az ügyet, olyan kompromisszumot akart megkötni, amit – Kálvin látása szerint – Isten igéjének a tekintélye nem tesz lehetővé. Hiszen végeredményben az sérült meg, ami-

¹⁷ Chadwick, Owen: i. m. 85–86. o.

kor Ameux őt hamis tanítónak nevezte. A nyilvános elégtételből – ez volt Kálvin álláspontja – az evangélium barátai megerősítést, az ellenségei megfélemlítést nyernek. A tanács, amely 1555-ig kifejezetten ellenséges viszonyban volt Kálvinnal, dönthetett volna másként is. Nyilván úgy látta, hogy Genf reformációjának – ami elválaszthatatlannak tűnt Kálvin személyétől – az összeomlása beláthatatlan következményekkel járna a városra nézve.

Ráadásásként még egy eset, ami rávilágít arra, hogy Genfben könnyen börtönbe lehetett jutni. Néhány nappal az Ameux-ügy után, a prédikációban az egyik lelkész utalást tett az esetre. A gyülekezet, mintegy varázsütésre, egy emberként felállt és elhagyta a templomot. A prédikátor dühösen reagált, dőghalált kívánt az őt megszegyenítő hallgatóságára. Letartóztatták és bebörtönözték.

A Bolsec-ügy

Hieronymus Bolsec francia karmelita szerzetes volt, s miután kilépett a rendből, megházasodott, elhagyta Franciaországot és orvosként tevékenykedett. 1550-ben telepedett le Genfben. Ügyének rövid áttekintése arra szolgál, hogy beleláthassunk valamennyire a korabeli társadalmi-politikai viszonyokba, s egy megtörtént esemény példáján szemléltessük az egyház és társadalom, vallás és politika eléggé bonyolult összefüggéseit a reformáció korában.

Bolsec 1551 tavaszán bírálni kezdte az eleve elrendelésről Kálvin által kifejtett nézetet. Hangoztatta, hogy „Kálvin Istene képmutató és hazug, s mint a bűnösök patrónusa, rosszabb a sátánnál”.¹⁸ A tanács figyelmeztette őt, Kálvin pedig személyesen adott magyarázatot teológiai álláspontjáról, de Bolsecet nem tudta meggyőzni. Bolsec a konzisztóriumot is megkereste kifogásaival, elismerte a kiválasztást, de csak pozitív értelemben, tagadta ugyanis az elvetetésről szóló tanítást (kettős predestináció). Kifejtette, hogy Isten mindenkit kiválasztott, az üdvösséget mindenkinek felajánlotta, hogy mégsem fogadja el azt minden ember, az a szabad akarat, az ember szabad választásának bizonyítéka. Talán feledésbe merült volna a kérdés, ha Bolsec nem érzi úgy, hogy a széles nyilvánosság előtt is ki kell fejtenie nézeteit. Vagy csak a helyzet adta lehetőséget ragadta meg. Ugyanis egy októberi kongregáción, azaz olyan istentiszteleten, amikor a laikusok is felszólalhattak, a lelkész a Jn 8,47 alapján a predestináció szellemében prédikált, Bolsec félbeszakította a prédikátort, hamisnak nevezte a tanítást, szidalmazta a lelkészeket, figyelmeztette őket, hogy ne vigyék tévelygésbe a népet. Kálvin, aki az istentiszteletre időközben megérkezett, vitába szállt Bolseckel, szentírásbeli érvei mellett Augustinusra hivatkozva. A városban tartózkodó és itt jelen lévő Farel szintén szólt a gyülekezetnek. A történetek hatására egy városi elöljáró letartóztatta Bolsecet, az indok a közbéke megzavarása volt. Ezt követően hetekig tartó vita kezdődött Bolsec és Kálvin között, s mert az előbbi a svájci lelkészekre hivatkozott, az ügy messze túlnőtt Genf határain. A megkérdozett teológusok Kálvin mellett foglaltak állást, de a kérdést nem tartották olyan súlyúnak, hogy ne lehessen

¹⁸ Schaff, Philip: *History of the Christian Church*, Volume VIII: *Modern Christianity. The Swiss Reformation*. Grand Rapids, Michigan, USA, 1910. § 125.

kompromisszumos megoldást találni a per kimenetelére nézve. A genfi tanács, hogy elejét vegye az ügy mentén kibontakozó további vizsálynak, 1551 decemberében számúzte Bolsecet.

Kálvin ragaszkodott Bolsec megbüntetéséhez, ellenkező esetben ugyanis rajta marad a „hamis tanító” bélyege, ami az adott helyzetben tökéletesen ellehetetlenítette volna őt, s nemcsak Genfben. (Egyébként Bolsec Kálvin halála után tizenhárom évvel kiadott egy őt gyalázó könyvet, képtelen rágalmaikat több későbbi történeti munkában is tényként kezelték.)

A vita tárgya tisztán teológiai kérdés volt, Bolsecet mégis a polgári hatóság vette őrizetbe. A reformáció korában nem lehetett szétválasztani teológiát és politikát. Ez igen fontos szempont, a következő fejezet megértéséhez nélkülözhetetlen.

A Servet-ügy

Miguel Servet (1511–1553) Spanyolországban született. Saragossa egyetemén tanult bölcsészetet, ekkor ismerkedett meg a humanizmus eszméivel. Az 1520-as évek második felében Toulouse egyetemén jogot tanult, közben pedig a Biblia tanulmányozásába kezdett, kiválóan ismerte a latin mellett a héber és a görög nyelvet is. Utazásai során több neves reformátorral került személyes kapcsolatba (Oecolampadius, Bucer, Capito). 1531-ben kiadta *De Trinitatis Erroribus*, a következő évben pedig *Dialogorum de Trinitate* című művét. Ezekben a könyvekben arról értekezett, hogy a Szentháromság dogmája nem a Biblia tanítására épül, hanem a görög filozófusok félreértelmezett gondolataira. Meg volt arról győződve, hogy teológiájával segít visszatérni az evangéliumok egyszerűségéhez, eredetiségéhez és a bibliai alapokhoz. Időközben Párizsban orvoslást tanult, majd ezt a mesterséget folytatta. Álnévet volt kénytelen használni (Michel de Villeneuve), mert tanítása főbenjáró eretnekségnek számított. A Szentháromság tagadása önmagában is üldözendő tévelygés volt, Servet ezt azzal tetézte, hogy a gyermekkeresztséget is elvetette, s így a radikális felforgató eszmének tekintett anabaptizmus gyanúját vette magára. 1553-ban megjelent művének címe – *Christianismi Restitutio* (A keresztyénség helyreállítása) – feltehetőleg Kálvin *Institutiójára* utal, persze ellentétes értelemben. (Egyébként felfedezte és ebben a művében leírta a kisvérkör működését.)

Kálvinnal ismerték egymást, teológiai vitát folytattak levelezés útján. Ezek az iratok fontos szerepet játszottak Servet sorsát tekintve. 1553-ban egy Genfben élő francia menekült, Guillaume de Trie, lyoni rokonának arra a vádjára, hogy a reformátorok az egyház ellenségei, levelében azt válaszolta, hogy nem Genfben tűrik meg az ilyeneket, hanem éppen a katolikusok Franciaországban, hiszen a Szentháromságot és a gyermekkeresztséget tagadó Servet Lyon közelében szabadon élhet. De Trie rokona ennek alapján értesítette az inkvizíciót. A nyomozás során bizonyítékokat kértek, s de Trie rábeszélte Kálvint, hogy adja át Servet leveleit. Servetet Vienne-ben¹⁹ 1553 áprilisában letartóztatták, de eléggé tisztázatlan körülmények között megszökött a vizsgálati fogságból. Ha-

¹⁹ Nem tévesztendő össze Béccsel. Vienne francia kisváros.

lálra ítélték és könyveivel együtt távollétében (in effigie) máglyán megégették. Hónapokig bujkált, majd Genfbe ment, vallomása szerint csak átutazóban volt, Itáliába tartott. Augusztus 13-án meghallgatta Kálvin igehirdetését, többen felismerték, feljelentették és a hatóság letartóztatta. Később Kálvin azt írta, hogy ő maga is szorgalmazta a letartóztatást. A gyakori félreértések tisztázása végett hangsúlyozzuk, hogy Servet perét nem a konzisztórium, hanem a szindikusok és a kis-tanács, tehát a *világi hatóság* folytatta le.

A per első szakaszában Kálvin képviselte a vádat, közvetve, titkára útján, akit a genfi törvények szerint a tárgyalás idejére szintén börtönbe zártak. Servet a tárgyalások során előbb magabiztosan viselkedett, majd meglehetősen ellentmondásosan válaszolt a vádpontokra. Olykor nem emlékezett a könyveiből vett idézetekre, máskor kijelentette, hogy kész visszavonni nézeteit, ha valóban hamisnak találják. Végül kitartott a Szentháromságról alkotott tanítása mellett, a gyermekkeresztségről hangoztatott véleményét szintén fönntartotta, bár az anabaptistákkal nem vállalt közösséget. Többször kijelentette, hogy úgy érezte, miszerint Kálvin őt már hosszabb ideje üldözi.

A per második szakaszában a városi főügyész hivatalosan átvette a vád képviseletét. Ettől kezdve Kálvin teológiai szakértőként szerepelt, Servetnek a vádpontokra adott írásbeli tételeit válaszolta meg. Servet védekezése során azt a taktikát követte, hogy igyekezett bizonyítani, miszerint a teológiai kérdésekben vétőkre nem szabad halálos ítéletet kiszabni, legfeljebb száműzetést. Ugyanakkor kérte, hogy rendeljenek mellé ügyvédet, valamint hogy ne világi bíróság hallgassa ki, mert tisztán teológiai kérdésekről van szó ügyében, de kérelmét elutasították. Sőt érveit súlyosbító körülményként értékelte a főügyész: *„Mindamellelt egészen nyilvánvaló dolog, hogy Servet azok közül a legvakmerőbb, legmerészebb és legveszélyesebb eretnekek közül való, akik valaha voltak, tekintve azt, hogy nem elégszik meg az elkövetett rosszal, hanem még az egész igazságszolgáltatás rendjét is föl akarja forgatni: el akarja venni a hatóságoktól a büntetés hatalmát és jogát, melyet Isten adott nekik. De nem szabad ezen csodálkoznunk. Még lelkiismerete is kárhoztatja és halálra méltónak ítéli. Ezt elkerülendő, útját akarja ennek vágni azzal, hogy ilyen hamis tant állít föl: a bűnösök nem büntetendők halállal.”*²⁰ Alább majd látjuk, hogy Genfben komoly politikai küzdelem folyt abban a kérdésben, hogy a politikai hatóság vagy pedig a konzisztórium hatáskörébe tartozik-e az úrvacsorától való eltiltás (tehát kifejezetten egyházi belügy). Úgy tűnik, hogy Servet tudott erről, ezért mondhatjuk, hogy taktikai hibát követett el azzal, hogy kétségbe vonta a tanács illetékességét ügyében, mert felvetésével akaratlanul is a politikai hatalom törekvésével szemben érvelt. Innen érthető a főügyész kirohanása.

Időközben a genfi tanács a vienne-i törvényszékhez fordult, s elkérte az ottani per iratait. Vienne kérte Servet kiadatását, de Genf ezt megtagadta. Maga Servet is azt kérte, hogy ne adják őt ki. Ez azonban csak formáság volt. Genf azért folytatta le Servet perét, noha megszabadulhatott volna a kényes ügytől, ha kiadja őt, mert ezzel – kihasználva az ügy kapcsán feléje irányuló nemzetközi figyelmet – demonstrálni kívánta nehezen kivívott s még ekkor nem egészen megszilárdult szuverenitását.

²⁰ Kováts J. István: *A Servet-pör aktái*. Pápa, 1909. 62. o.

A per harmadik szakaszában Genf kérte a svájci református városok (Bázel, Bern, Schaffhausen és Zürich) vezető testületeinek és lelképászorainak álláspontját. Ekkor Kálvin szerepe lényegében megszűnt az ügyben. Servet persze úgy látta, hogy szerencsétlen helyzetét kizárólag neki köszönheti. Kétségbeesett beadványt írt a tanácshoz, melyben panaszkodott a nyomorúságos börtönviszonyok miatt, majd újabb kérvényeiben Kálvin megbüntetését követelte. Ekkorra azonban már sorsa eldőlt, a tanács csupán a svájci városok válaszait várta. A tanácsuraknak nem lehettek kétségeik azok tartalma felől. Azok a kifejezések, amelyek például a zürichi tanács levelében találhatók, minden kétséget eloszlattak, még ha lettek volna is ilyenek: *„...szem előtt tartva foglyotok gonoszul téves véleményét, mely a keresztyén vallással merőben ellenkezik, s nagy bosszúságot és megbotránkozást okoz, nem engeditek azt előrenyomulni, hanem tudósaink tanítását és szent keresztyén hitünk hitvallását fogadjátok el s engeditek meg.”*²¹ Kivételesen minden város súlyosan elmarasztalta Servetet.

Servet magányos farkas volt. Igazat mondott, amikor azzal védekezett, hogy tanításait ugyan kinyomtatta, de szóban nem terjesztette, azokról másoknak nem beszélt, csak néhány teológussal vitatta meg. Valóban nem szervezett maga köré gyülekezetet, nem volt misszionárius alkat. Mégis sorsa lényegében Vienne-ben már eldőlt. Ráadásul Genf felettébb kényes helyzetben volt. Franciaországban tucatszám égették meg a reformáció híveit, vagy kényszerítették emigrációba anabaptizmussal, eretnekséggel vádolva őket; nagyszámú francia menekült telepedett le Genfben is. Európa más helyein az anabaptistákat üldözték, akikre rávetült Münster sötét árnyéka. Ha Genf városa ebben a helyzetben elengedi azt a Servetet, akit halálra méltó bűnösnek talált az inkvizíció, azonosítja magát általánosan eretnekségnek nyilvánított tanításával, s közvetve igazolja a franciaországi üldözéseket, ugyanakkor kompromittálja a svájci reformációt. Az állandóan fenyegető belső destabilizációtól és a külső politikai elszigetelődéstől féltő genfi kormányzat könnyű szívvel feláldozta a spanyol orvost. (Talán nem lényegtelen megjegyezni, hogy a pernek ebben a legvégső szakaszában a vizsgálóbíró Kálvin személyes ellensége, Philibert Berthellier volt.) Servet, mint láttuk, azzal érvelt, hogy hittani kérdésekben nem illetékes a világi bíróság. Az adott kor sajátos összefüggéseiben azonban ezek a hittani kérdések elsőrendű politikai problémának számítottak.

A tanács 1553. október 26-án meghozta az ítéletet: Miguel Servetet könyveivel együtt meg kell égetni. Kálvin nem volt jelen az ítélethozatalnál, mindazonáltal a halálbüntetéssel egyetértett. A máglyát viszont kérte pallosra változtatni, de nem vették figyelembe indítványát. Az ítélet végrehajtása előtt Servet kérésére találkoztak. A halálba menő ellenfél bocsánatot kívánt kérni. Kálvin szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy egyéni sérelmet sosem hordozott Servettel szemben. A vesztőhelyre Farel kísérte, szerette volna azt hallani tőle, hogy Jézus Krisztus Istennek öröktől fogva való fia. Servet hű maradt önmagához, utolsó szavai ezek voltak: „Örök Isten fia, irgalmazz nekem.”²²

Nem szükséges az ügyre vonatkozóan Kálvint mentetegetni. Mindazonáltal megégettetni valakit vagy egyetérteni a halálával, hordoz némi különbséget.

²¹ Kováts J. István: i. m. 101. o.

²² Cadier, Jean: i. m. 153. o. Tehát Jézus Krisztus Istennek nem öröktől fogva fia.

Kálvint az előzővel szokták vádolni, az utóbbival sem dicsekedünk. A vezető reformátorok csaknem mindegyike egyetértett az eretnekek kivégzésével. Más kérdés, hogy ki számított eretneknek.

Jellemző, hogy amikor ki akarta adni a Servet tanainak cáfolatáról írt munkáját, engedélyt kellett kérnie a tanácstól, és meg kellett ígérnie, hogy a városra nézve semmi elmarasztalót nem ír. Ha diktátor lett volna, bizonyára engedélyre nincs szüksége. Kálvin teológus volt, aki vallotta, hogy a tiszta vallás a közösség életének olyan szilárd fundamentuma, amelynek bomlása beláthatatlan következményekkel jár a közösségre nézve. Ezért a világi hatóságnak, amely a közösség élete felett őröködik, elsőrendű feladata a vallás védelme. Ennek érdekében halálos ítéletet is hozhat. Ez nem az ő speciális tanítása, hanem általános felfogás a korai újkorban, amit Kálvin is osztott. *„Midőn a hatóságokra a vallás védelmét rábízuk, nem akarjuk mindjárt a kardjaikat is élesíteni, hogy bárminemű tévtant rögtön vérral toroljanak meg. Három fokozata van ugyanis a tévedésnek: némelyeknek megbocsátunk, másoknak elég némi fenyték, csak a határozott istentelenséget sújtjuk halállal. [...] ha az egyszerűbbek lelkét valami kis babona vagy tudatlanság szállja meg, türelemmel iparkodjanak a javításra, s ne gondoljanak mindjárt mértéktelen bosszúvételre. A második fokozatra eső tévelygésekre közepszerű büntetést szabjunk szigorunkban, csak arra ügyeljünk, hogy elnézésünk ne adjon tápot nagyobb bukásra és nyakas megrögzésre, mely a hit egységét megingathatná. De ha a vallás alapigazságait támadja valaki, ha szörnyű istenkáromlások történnek, ha a lelkeket vészthozó tévtanok végveszélybe sodorják, ha nyíltan szakít valaki az egyistenséggel és világos tanításaival, akkor a végsőre is el kell szánnunk magunkat, nehogy a halálos mérég elharapózzék.”*²³ Abban a feszültségekkel terhes korban csak nagyon kevesen vallották oly következetesen a lelkiismereti-vallási türelmet, mint Sebastian Castellion: *„A pallas útján nem férközhetünk a lélekhez.”*²⁴

Kálvin utolsó évei

A Servet-per idején Kálvin meglehetősen nehéz helyzetben volt. A befolyásos polgárok közül azok voltak többségben a város vezető testületeiben, akik kifejezetten ellenségeinek számítottak. Ennek a konfliktusnak az eredője részben a szigorú rendszabályok bevezetésével volt kapcsolatos. Sok ősgenfi érezte úgy, hogy egy idegen rakta a nyakukba az új, szokatlan fegyelem igáját. Másrészt a városba folyamatosan áramlott a menekült franciák sokasága. A genfiak attól féltek, hogy Kálvin tekintélyét felhasználva előbb-utóbb a franciák kiszorítják őket pozícióikból. Ezért mindent megtettek azért, hogy Kálvinnak a közéletben meglévő befolyását csökkentsék, vagy egyenesen ki is iktassák.

Genf lakosait három státusba sorolták: 1. Teljes jogú polgárok (*citoyens*), akik a város szülöttei voltak, s felmenőik is ebben a polgári rendben éltek. A legfőbb irányító testület, a kis-tanács kizárólag ilyen polgárokból állhatott. 2.

²³ Kálvin János: *A Szentháromság igaz hitének védelme a spanyol Servet Mihály borzasztó tévedéseivel szemben*. Ford. Dr. Tari Imre. Pápa, 1909. 29. o.

²⁴ Cadier, Jean: i. m. 154. o.

A polgárjogot nyertek (*bourgeois*), akik megvásárolták ezt a státust, vagy más okból megkapták. A kis-tanácson kívül választhatók voltak a város egyéb politikai testületeibe. 3. Lakosok (*habitant*), akik bevándorlók voltak, s letelepedési engedélyt kaptak. Tanárok vagy lelkészek lehettek, de semmilyen politikai tisztségre nem voltak választhatók, sőt szavazati joguk sem volt.

Kálvin sohasem kapta meg a legtöbb joggal járó polgári státust. 1559-ig menekült volt, csak ekkor lett „bourgeois”. Sosem volt abban a helyzetben, hogy valamiféle „diktatórikus” hatalmat gyakorolhatott volna, mint ahogy azt sokan képzelik. 1553 nyarán a lelkészeket abban az esetben is kizárták a szindikusok választására jogosult népgyűlésből, ha történetesen genfi polgárok voltak. Ezzel a döntéssel a Kálvint támogatók egy jelentős csoportját gyakorlatilag megfosztották választójogától. A Servet-üggyel párhuzamosan folyt a konzisztórium hatásköréről szóló újabb vita annak kapcsán, hogy egy befolyásos polgárt, Philibert Berthellier-t (mint láttuk, ő volt a vizsgálóbíró, amikor kimondták a halálos ítéletet Servet felett!) eltiltották az úrvacsorától, ő viszont a kis-tanácsshoz fellebbezett. Végül 1553 novemberében az elöljáróság nagy többséggel megszavazta, hogy a kiközösítés kérdésében a végső határozatot a tanács hozza. (Servet, aki meglepően jól informált volt a genfi állapotokat illetően, a per utolsó szakaszában meg is próbálta Kálvin bizonytalan helyzetét kihasználni a maga javára.) 1555-ben – éppen a bevándorlás folytán – az erőviszonyok megváltoztak. A Kálvint támogatók többségbe kerültek a várost vezető testületekben, ettől kezdve nyugodtabb légkör vette körül 1564-ben bekövetkezett haláláig.

Kálvin 1559-ben megszervezte a Genfi Akadémiát. Ebben legfőbb munkatársa Theodore de Bèze lett. Az Akadémia nagy szolgálatot tett elsősorban a francia reformációnak, amennyiben számos lelkipásztort nevelt az ottani gyülekezetek számára. Ebben az összefüggésben írta Kálvin: „Küldjetek faágakat, s mi nyilakat küldünk vissza.”²⁵ Mindeközben sorra adta ki műveit, a Szentírás könyveinek magyarázatát, többnyire gyorsírással rögzített szabad előadásainak átdolgozása után. Levelezése behálózta Európát.

1564. május 27-én elhunyt, április 25-én még megfogalmazta végrendeletét. Vagyonra egy ezüstkehely és 225 tallér volt mindössze. Elbúcsúzott a tanácstól, a lelkipásztoroktól, az őt meglátogató polgároktól. Bocsánatot kért bűnei és hibái – különösen indulatossága – miatt. Fontosnak tartotta hangsúlyozni azt, hogy *„...nincs az én üdvösségemnek semmi más alapja, csak az egyetlenegy, hogy Isten az irgalom atyja, Atyának bizonyítja magát velem szemben is, aki beismerem nyomorult bűnös voltomat”*.²⁶

Kálvin műveiről, tanításáról

Institutio Christianae Religionis (Tanítás a keresztyén vallásra; A keresztyén vallás rendszere).

Az első kiadás 1536-ban jelent meg Bázelen. Kálvin folyamatosan bővítette, a végleges szöveg kiadására 1559-ben került sor. Az első kiadás

²⁵ Cadier, Jean: i. m. 159. o.

²⁶ Béza Theodor: *Kálvin János élete*. Budapest, 1998, Kálvin Kiadó, 69–73. o.

Thúri Pál magyar reformátor így méltatta e művet:

Praeter apostolicas post Christi tempora chartas,

Huic peperere libro secula nulla parem.

Szenczi Molnár Albert pedig ezt így magyaráította:

Az szent könyvek után, kiket az nagy apostolok írtak,

Ennél jobb könyvet még soha senki nem írt.

tulajdonképpen katekizmus. Luther hatását hordozza, amennyiben az ő *Kis Kátéjának* felépítését követi: 1. A törvényről, amely magában foglalja a tízparancsolat magyarázatát. 2. A hitről, amely az Apostoli Hitvallás magyarázatát is adja. 3. Az imádságról, amely az Úr imádságának kifejtését is adja. 4. A sákramentumokról, amelyben a keresztségről és az úrvacsoráról van szó. 5. A hamis sákramentumokról. 6. A keresztyén szabadságról, az egyházi hatalomról és az állami kormányzatról.

Kálvin írásmagyarázóként is jelentőset alkotott. „Kálvin metódusa mögött az antióchiai iskola áll, főleg azonban Krizosztomusz, Aranyhajó Szent János. Őt tartja a francia reformátor a legnagyobb ókeresztény egzegetának. A szentírástudomány vonalán ez az egyházatyja a mestere, még ha a tanok vonalán sokszor nem is ért egyet vele. A dogmatikában inkább Ágostont követi. Viszont annak az allegorizáló és szimbolikus értelmezéseit erősen kritizálja. Mikor Kálvin a Bibliát a kezébe veszi, először is a historikus jelentkezik benne, csak aztán a szisztematikus és csupán fenntartással a misztikus.”²⁷ A Szentírás magyarázása során humanista műveltségét nem szorította háttérbe hívő meggyőződése. Ilyenformán Kálvin inkább Erasmus, mint Luther követője. Írásmagyarázóként tudós kutató, a szó csaknem modern értelmében.

A keresztyén ember és a felsőbbség vagy állam

A keresztyén ember lelki-egyéni élete és a társadalomban folyó közléte megkülönböztetendő, de el nem választható. A keresztyén ember nemcsak Istent szolgálja, hanem az embertársát is, s egyben rendkívüli felelősséget hordoz a társadalom iránt. A társadalom életét három tényező határozza meg döntő módon: felsőbbség (államhatalom), a törvények, a nép. A felsőbbséget Isten rendelte azért, hogy megfékezze az anarchiát és a törvénytelen eluralkodását. Feladata a törvények, a rend és a szabadság érvényre juttatása. Ugyanakkor köteles támogatni Krisztusnak és az ő evangéliumának az ügyét (például iskolák fenntartásával, az igehirdetés szabadságának biztosításával). Hatalmát

²⁷ Gánóczy Sándor: *Gondolatok Kálvin hermeneutikájához*. Confessio 1994/4.

jutalmazás és büntetés által gyakorolja, joga van erőszakot alkalmazni törvényes keretek között a gonosztevők ellen, vagy pedig az ország védelmében. A felsőbbség osztja el a közterheket adók, vámok stb. útján. A törvények azt a szerepet töltik be, mint az élő szervezetben az idegek. Korok és népek szerint ugyan változhatnak, de alapelvük mindig és mindenütt a méltányosság és az igazságosság. A nép általában s benne a keresztyén ember köteles engedelmessé válni a felsőbbségnek akkor is, ha az zsarnok, tehát nem Isten törvénye szerint kormányoz. Egyének nem, de „alkotmányos” testületek felléphetnek a zsarnokkal szemben. A keresztyén ember magatartása a zsarnoki uralom idején többfokozatú: 1. önvizsgálat, vajon nem az én bűneim miatt küldte-e Isten a zsarnokot büntetésként; 2. türelmes könyörgés Isten közbelépéséért, aki félreállíthatja a zsarnokot; 3. az engedelmisség megtagadása, ha a zsarnok kívánsága vagy parancsa sérti Isten és a szeretet törvényét. Kálvin semmi esetre sem buzdít lázadásra vagy forradalomra, de azért félreérthetetlenül fogalmaz, amikor a zsarnokságról például így ír a *Dániel könyve* magyarázatában: „A világi fejedelmek olyankor félredobják hatalmukat, amikor Isten ellen lázadnak és érdemtelenekké válnak arra, hogy az emberiség tagjai közé számíttassanak. Nekünk ilyenkor inkább meg kell vetnünk őket (szó szerint: a fejükre kell köpnünk!), mint engedelmeskedni nekik.”²⁸

A sákramentumok

Isten szövetségének a jelei, ezek nélkül nincs igazi egyház, mert Krisztust állítják elénk és Isten általuk hív és tart meg minket. Csak azok a sákramentumok, amelyeket Krisztus szerzett. Különbség van a külső jegyek (víz, kenyér, bor) és a hozzájuk kapcsolódó ígéretek, illetve az általuk jegyzett dolgok (bűnbocsánat, örök élet, Krisztussal és egymással való közösség) között. Az ígéretekben bízó hittelt vett külső jegy azt jelzi, hogy a „Szentlélek csatornáján” át magát a jegyzett dolgot nyerjük el. A keresztség által az egyházba mint Krisztus testébe oltatunk be. Ebből a gyermekek sincsenek kizárva, ezért Kálvin a gyermekkeresztség mellett foglalt állást. Arra az érvre, hogy a Bibliában nem olvasunk kifejezetten gyermekek megkereszteléséről, azt felelte, hogy az utolsó vacsorán sem voltak asszonyok, mégis kiosztjuk nekik az úrvacsorát. Az úrvacsora unio mystica cum Christo (titokzatos közösség Krisztussal). Az üdvösség ügye nem a jegyre összpontosul, ezért a hangsúly nem az „ez az én testem” szövegrészre esik, hanem az „érettetek adatik, ontatik” részletre. Az úrvacsora ezt az ígéretet pecsételi meg, amikor táplál az örök életre. Krisztus nincs a jegyekbe zárva – transsubstantiatio, consubstantiatio –, hanem a *Szentlélek titkos munkája által* valóban nyújtja testét és véréát a kenyér és a bor jelképe alatt. Korabeli szakki-fejezést használva: Krisztus teste nincs a jegyekben *vere et realiter* (igazán és valósággal), mégis adatik nekünk *vere et realiter*.

²⁸ Kálvin János: *Tanítás a keresztyén vallásra 1559*. Rövidített formában. Fordította Békési Andor. Budapest, 1991. 302. o.

Eleve elrendelés

Isten lényegéhez tartozik, hogy az embert *szabad végzése* szerint részelteti üdvösségben. Ebből következik, hogy a hit nem emberi dolog, hanem Istennek abszolút csodája által létrejött ismeret. A kegyelem kiérdemelhetetlen és megfoghatatlan. Abból a gyakorlati tényből, hogy egyesek hallják az evangéliumot és hisznek, míg mások nem törődnek vele, Kálvin arra a következtetésre jutott, hogy Isten eleve elhatározta némelyek üdvösségét és mások kárhozatát (kettős predestináció). Ez a tanítás Isten abszolút akarati jellemvonását hangsúlyozza. Az elválasztásnak egyedüli tudója Isten, s nincs földi hatalom, mely ennek az ismeretnek a birtokába jutna. Az eleve elrendelés tanításának a pozitív oldala hangsúlyos, mert Isten kiválasztó tettének csodájára (tehát nem magyarázható valóságára) a hívő azzal válaszol, hogy az Ő dicsőségére él – mai kifejezéssel élve: szolgáló, minőségi életet.

Amikor a református ortodoxia teológusai túlzó módon hangsúlyozták Kálvin tanítását, nem vették figyelembe, hogy a predestináció nem egy mindenki által elfogadható, objektív elméleti igazság, hanem azoknak a hitbizonyossága, akik a Jézus Krisztusban élnek.²⁹ A kegyelmi kiválasztásról szóló tanítás Isten szabad döntését hangsúlyozza. A kiválasztás a szabadon, feltétel nélkül szerető, minden emberi hozzájárulást nélkülöző Isten döntése, ami az Ő kegyelme által, tehát a legmélyebb alászállás alakjában, azaz Jézus Krisztusban ragadható meg. Isten Őbenne, anélkül hogy megérdemelnék, megelőzve bármiféle emberi döntést, üdvösségre választotta övéit. A predestináció – eredetileg – az ebben a világban megvetett, olykor pedig egyenesen üldözött keresztyének vigasztalás-tana.

Kálvin és a kapitalizmus

Kálvin volt az első a meghatározó teológusok között, aki kimondta, hogy a pénz gyümölcsöztethető, kamatoztatható. Ugyanakkor Luther elvben szigorúan tiltotta a kamatot, csak kiváltképpen való helyzetben engedte meg, ezzel szemben Kálvin határozottan megengedte azt, s csak kivételesen tiltotta ott, ahol az a felebaráti szeretettel összeütközésbe került. (Például ha valaki természeti katasztrófa miatt kölcsönre szorul, attól nem szabad kamatot venni, de ha valaki be akarja fektetni a kölcsönvett pénzt, vagy a jelenleginél szebb házat akar vásárolni, attól igen.) Prédikációiban keményen ostromozta azokat, akik mások szorult helyzetét, kiszolgáltatottságát kihasználják. Kálvin azt tanította, hogy mindent Isten dicsőségére lehet és kell felhasználni, ideértve a pénzt is, még hozzá a felebaráti szeretet szolgálatában.

A kamat megengedése mellett a munka megbecsülésének hirdetése meghatározó jelentőségű volt. Kálvin például védelmébe vette a kereskedelmet, mely a középkori szemléletben megvetett foglalkozásnak minősült. Maga Luther lényegében csak a földművelést tartotta keresztyénhez illő foglalko-

²⁹ Geréb Pál: *A kegyelmi kiválasztás*. Református Szemle 1959/9.

zásnak. Az embert Kálvin szerint mindenfajta munkára Isten hívja el (a munka hivatás!), amiért az ember Istennek tartozik, ezért mindenben Őrá nézve kell eljárni. Ez a kálvini munkaerkölcs lényege. Ez a szemlélet takarékoságot, igényességet, szorgalmat eredményezett azokban az országokban, ahol meghatározóvá vált a kálvini teológia. (Amikor a társadalomnak éppen azon rétegei, amelyek erre alapozva jelentős vagyonra tettek szert, feladták a soli Deo gloria eszméjét, de a szorgalmat és a takarékoságot megtartották, a gyarmatosítás, a technikai fejlődés fellendülésével átalakultak a modern kapitalizmus haszonra éhes, vállalkozó szellemű hiénáivá. A pénzszerzést és az azzal járó hatalmat öncélnak tekintve, már csak a saját dicsőségükért, kényelmükért és a saját képességeiknek és erejüknek bizonyosságául dolgoznak.)

A láthatatlan egyház³⁰

Kálvin nem azonosítja az egyházat Isten országával, de nem is választja el attól. Hangsúlyozza, hogy az egyházzal nem perel senki, mert Krisztus egyházával nem is akarhat harcolni. *„A Krisztus egyháza bizonynyal élt és élni fog, amíg csak Krisztus, az Atya jobbján ülve uralkodik.”* A vitatott kérdés az, s egyben az egyház igazi rendeltetése azon múlik, hogy azonosítható-e a földi egyház Krisztus egyházával. Nyilván nem, mert az egyház látható külső forma nélkül is fennállhat, másrészt pedig a külső formát nem a pompa, a hatalom és ragyogás teszi, hanem az Isten ígéjének tiszta hirdetése és a sákramentumok helyes kiszolgáltatása. Rettenetes dolog – mondja Kálvin –, ha Isten elrejtje a külső formát, de ehhez neki joga van, mivel úgyszólván ő ismeri az övéit. De ha az emberek hitetlensége erre okot szolgáltat, akkor nem szegülhetünk szembe az isteni igazságszolgáltatással.

Tavaszy Sándor, aki említett dogmatikájában következetesen és hitelesen tolmácsolta Kálvin tanítását, a „láthatatlan egyházzal” szóló kálvini tantételt így értelmezi: *„Van-e különös értelme a láthatatlan és látható egyház megkülönböztetésének és mit használ ez a megkülönböztetés a Krisztus ügyének, a mi látható egyházunknak és mit használ a keresztyén életnek?”* A felelet – az *Institutio* nyomán haladva – a Tavaszgy-dogmatika legtisztább, legmagvasabb fejezetét képezi. Ebből a feleletből itt most két momentumot szeretnék kiemelni.

A láthatatlan egyház hite először azt teszi, hogy *„a keresztyén ember a legszéttépettebb keresztyénségben, a legádázabb felekezeti harcok között és a legvígasztalanabb társadalmi helyzetben, a leggonoszabb támadásokkal szemben is reménységgel néz a jövőbe, mert bízik a láthatatlan egyház győzelmében.* Az ő kiváltsága az, hogy még áldozatok árán is szolgálja azt az egységet, amely el van rejtve Krisztussal együtt az Atya Istennél. A keresztyén ember *nem azért a talpalatnyi térért küzd, amelyet elfoglal ebben a világban, hanem kizárólag a Krisztus dicsőségéért.*”

A második, ezt kiegészítő gondolat az, hogy *„a láthatatlan egyház állandó ítélet alatt tartja a látható egyházat.* Az egyháznak ez a permanens krízise ab-

³⁰ Juhász Tamás: Az „üldözött kisebbség” hitvallása: az *Institutio*. In: *Confessio* 2005/4.

ban leli magyarázatát, hogy a földi egyház a lehetetlent lehetségéssíti: az idői lét kategóriájában az örökkévaló Isten kijelentését hirdeti. Földi, nyomorult szolgai formában mennyei ajándékokat közvetít. Minél élesebben és minél szűrőbb fájdalommal éli át a látható egyház a benne rejlő ellentmondást, hordozván romlandó földi formában, törekeny cserépedényben Krisztus mennyei dicsőségét, és minél jobban szenved a látható földi egyház eme permanens krízisének ítélete alatt, annál bizonyosabb, hogy a benne elrejtett drága evangéliumi kincset nem fogják elrabolni a gazdasági és szociális, a világnézeti és politikai bajok.”

Dr. Dienes Dénes (Alsóvadász, 1956) PhD református teológus, neveléstörténész, teológiai tanár, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei igazgatója. E-mail: ddns@iif.hu. A tanulmány korábban megjelent In: Dienes Dénes (szerk.) [2008]: *A reformáció. Vezérfonal az egyháztörténet tanulmányozásához II.*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 77–97. o.

UTOLSÓ VACSORA